

Klippgatan 19: Bakgrund och kontext

Under tryck av återkommande antisemitiska pogromer i dåvarande Ryssland på 1881-1884 och 1903-1906 kom tusentals judar att söka sin tillflykt till Sverige under åren fram till 1914 då första världskriget stängde gränserna. I det kejserliga Ryssland var judar endast tillåtna att bo i ett område längs den västra gränsen, som framför allt motsvarar dagens Litauen, Belarus och Ukraina.

1860 upphävde Sverige passtvangen och fri invandring rådde. De judar som etablerade sig i Sverige före 1860 kom vanligtvis från Västeuropa, reformerade religionsutövningen och traditionerna så att de i vissa fall närmade sig det kristna majoritetssamhällets. Exempelvis blev det vanligt att de judiska ceremonierna *bar mitzva* och *bat mitzva* som markerar pojkars och flickors religiösa myndighetsålder benämndes ”judisk konfirmation” och sedvänja att ungdomarna klädde sig i vitt, snarlikt den protestantiskt kristna konfirmationen.

Många av de judar som invandrade till Sverige från 1860 hade vana av andra traditioner och seder kopplade till sin religionsutövning, som återspeglades bättre i den traditionella synagogan *shul* på Södermalm än i den stora reforminriktade synagogan intill Kungsträdgården.

Bland den befintliga judiska befolkningen i Sverige fanns en oro att nyanlända, fattigare judar som utövade en mer traditionell eller ortodox judendom skulle öka antisemitismen i det svenska majoritetssamhället. I Sverige var antisemitismen utbredd under 1800-talet och accepterad av många som en politisk ståndpunkt, och det var inte på något sätt tabu att uttrycka den i tal eller skrift. Antisemitismen har långa historiska rötter och förekom i Sverige många hundra år innan de första judarna fick tillstånd att bo i landet.

Den judiska församlingen krävde svenskt medborgarskap för att bevilja medlemskap i församlingen, men även om de som bodde på Klippgatan 19 inte var medborgare eller medlemmar i församlingen, ordnade den bland annat med läxläsning och religiös utbildning för barnen som bodde där.

Huset på Klippgatan 19 byggdes 1912-1913 av filantroperna Sophie och Eduard Heckscher, ett välbeställt, judiskt par vars familjer levte i Sverige i flera generationer. De ville göra vardagen enklare för fattiga judiska invandrarfamiljer från östra Europa genom att upplåta lägenheter till subventionerade hyror. Huset kallades ”judehuset” i folkmun, kanske framför allt bland kristna stockholmare.

Huset byggdes i en tid då det sociala skyddsnätet i Sverige inte var särskilt utbyggt. Sophie och Eduard Heckscher utövade välgörenhet när de använde en del av sin förmögenhet för att

Stockholmskällan

låta bygga och erbjuda subventionerade lägenheter till fattiga, ofta nyanlända judar från Östeuropa.

Genom att studera [ritningarna till huset på Klippgatan 19](#) synliggörs till exempel vad som ansågs som modern standard för arbetarklassens bostäder på 1910-talet (delade toaletter inomhus) men också arbetsstugans funktion (en blandning av fritidsverksamhet och hantverksutbildning för barnen).

Huset innehöll små lägenheter och familjerna bodde mycket trångt. På ritningarna framgår att de flesta lägenheterna bestod av 1 rum och kök eller kokvrå. Toaletter låg ute i trapphuset och badrum nere i källaren. Husets värdinna hade en lägenhet på 3 rum och kök.

På markplan inrymdes en "arbetsstuga" där barn kunde lära sig praktiskt hantverk. Här fanns slöjdsal, vävrum och rum för korg- och borstbinderi. Namnen på ritningarna för de olika våningsplanen är lite luriga. "Undervån." motsvarar markplan och "bottenvån." ligger en trappa upp.

Förslag på svar till elevfrågorna

Elevuppgift 1. Tolka och analysera ritningen av Klippgatan 19.

1. Den största lägenheten ligger på *Bottenvåningen*. Vårdinnans lägenhet har tre rum och kök och egen WC.
2. Den vanligaste lägenhetstypen är 1 rum och kök, men det finns också enkelrum utan kök. Alla lägenheter har garderober.
3. Badrum finns i *Källaren*, toaletter i anslutning till trapphuset på varje våningsplan. På de tre ritningarna finns 4 badkar (och 1 dusch) och 14 toaletter (och 1 pissoar).

Boende i huset har påtalat gemenskapen och sammanhållningen som något positivt. Man lär onekligen känna sina grannar när man delar många gemensamma utrymmen tillsammans. Det kan vara hållbart och bättre resursutnyttjande att ha färre bad och toaletter. Däremot blir privatliv och enskildhet lidande.

4. På undervåningen upptar den planerade *Arbetsstugan* en stor del av utrymmet. Där anges aktiviteter som borstbinderi, korgmakeri och vävrum. Arbetsstugan var ett mellanting mellan dagens slöjdundervisning och fritidsverksamhet, där barn och ungdomar tränades i praktiska yrkeskunskaper.
5. De många små lägenheterna och delade hygienutrymmena berättar ändå att det är fattigare hyresgäster som skulle bo i huset. För de rikare klasserna hade lägenheterna fler rum, plats för tjänstefolk och separata köksingångar för att de anställda inte skulle använda huvudingången. Arbetsstugan berättar att de planerades för barnfamiljer i

Stockholmskällan

huset. Det stora köket i undervåningen kan eventuellt indikera möjligheten till gemensamma måltider.

Elevuppgift 2. Placera huset i en historisk kontext

1. Huset byggdes på initiativ av det judiska paret Sophie och Eduard Heckscher, med det uttalade syftet att erbjuda moderna, subventionerade bostäder till fattiga, arbetande judiska familjer. Med "folkmun" avses troligen framför allt den icke-judiska majoritetsbefolkningen.
2. Många judar från dåvarande Ryssland, nuvarande Litauen, Belarus och Ukraina, tog sig till Sverige på flykt undan antisemitiska förföljelser och antijudiska pogromer från 1870-talet och framåt. I Stockholm rådde stor bostadsbrist och standarden på de billigaste lägenheterna var vanligen mycket låg. Det var inte så vanligt med rinnande vatten och toalett inomhus. Hyran var ofta så dyr att en familj tvingades ha inneboende hos sig för att klara av boendekostnaderna, och trångboddheten var stor.

Pogromerna i Ryssland på 1880-talet och början av 1900-talet drev många judar på flykt och en del kom till Sverige. Det sociala skyddsnätet i Sverige byggde i stor utsträckning på frivilliga bidrag och organiserad eller privat välgörenhet. I alla sammanhang är det en större utmaning för den som är oetablerad i samhället.

Elevuppgift 1: Tolka och analysera ritningen av Klippgatan 19

Studera de tre ritningarna över planlösningen för bottenvåning, undervåning och källaren för huset på Klippgatan 19, och svara på följande frågor:

1. Hitta den största lägenheten.
 - Hur många rum har den?
 - Vilka utrymmen finns i lägenheten?
 - Vem bodde där?
2. Vilken är den vanligaste lägenhetstypen?
 - Hur många rum har den?
 - Vilka utrymmen finns i lägenheten?
3. Var i huset finns toalett och badrum?
 - Hur många toaletter och hur många badrum finns på de tre ritningarna?
 - Vilka poänger finns med att ha många små lägenheter och delad toalett och badrum? Vilka nackdelar finns det?
4. Vad skulle de olika utrymmena på undervåningen användas till?
5. Vilka slutsatser eller hypoteser kan du göra om människorna som bodde på Klippgatan 19 utifrån ritningarna?

Elevuppgift 2: Placera huset i en historisk kontext

Huset på Klippgatan 19 byggdes 1912-1913 av Eduard och Sophie Heckschers stiftelse och kallades i folkmun för "judehuset". Fattiga judiska familjer, ofta invandrade från Östeuropa, kunde få bostad här med reducerad hyra, en form av *social housing*. 1870-1914 hade Sverige passfrihet och fri invandring. 1881-1884 och 1903-1906 blev judar i dåvarande Ryssland utsatta för flera våldsamma pogromer.

Resonera utifrån följande frågor:

1. Varför kallades Klippgatan 19 för "judehuset"? Vilka var det som kallade det så, tror du?
2. Varför behövdes huset på Klippgatan 19 när det byggdes på 1910-talet?
 - Vilka villkor eller omständigheter i omvärlden påverkade situationen?
 - Vilka villkor eller omständigheter i Sverige kan ha motiverat Eduard och Sophie Heckscher att låta bygga huset?